

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MEVLÂNÂ'NIN MESNEVÎ'SİNDE GEMİ METAFORU* THE SHIP METAPHOR IN MASNAWI OF MAWLANA

Bekir KÖLE**

Öz

İslâm'ın ana kaynakları Kur'ân ve Sünnette yer alan metaforik/mecazî anlatım metodu, İslâmî ilimlerden derunî ve içsel yapısıyla öne çıkan tasavvufta da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Süfîler bu yöntemle, mücerret kavramları ve özellikle de bir kısım ilahî hakikat ve hikmetleri daha etkili bir şekilde aktarma imkânı bulmuşlardır. Ayrıca bu şekilde, mesajlarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamışlardır.

Tasavvufî düşüncede söz konusu amaçla kullanılan metaforlardan birisi de gemidir. Gemi, genellikle kurtuluş ve selametın bir simgesi olarak kullanılmaktadır. Eserlerinde bu tür metaforlara oldukça yer veren bir süfî olarak Mevlânâ'nın adı öne çıkmaktadır. O, Mesnevî'sinde, bireyin manevî gelişiminde önemli bir etkisi olan velileri Nuh'un gemisine benzetirken; halkın zarar veren sohbetlerini ise tufana teşbih etmektedir. Yine Mevlânâ, dünyayı denize, insanı da gemiye benzetmektedir. Geminin ayakta durabilmesi için suya/denize ihtiyacı vardır. Ancak gemi delikse su alır ve batar; değilse suyun üzerinde rahatlıkla dolaşır. Ayrıca su, geminin altında kaldıkça onu yüzdürür; içine girdiğinde ise batırır. Benzer şekilde insan da, kalbini işgal etmeyen dünyalıktan zarar görmez. Aksi takdirde dünyanın onun iç âlemini batırmasına izin vermiş olur. Mevlânâ, başka bir yerde de bütün bedenleri gemiye benzeterek herkesin aynı denizde yüzdüğünü nazara verir. Ancak ne var ki, bazı insanların kör olduğunu ve gemilerinin birbirlerine çarpıp durduğunu belirtir. Mevlânâ, Kur'ân'da Hızır (a.s.)'ın gemiyi delişini anlatırken ise bu fiilin, zahiren her ne kadar zarar vermek olarak görünse de aslında bin kere sağlamlık olduğunu ifade etmekte ve burada da gemiyi bir metafor olarak kullanmaktadır. Buna benzer birçok misalde Mevlânâ, bireyin manevî tekâmül sürecinde karşılaşacağı tehlikeli noktaları metaforlara başvurarak müşahhas bir şekilde ortaya koymaktadır. Bundan dolayı makalede, Mevlânâ'nın Mesnevî'de gemi metaforuyla insanlığa vermek istediği mesajlar ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: Mesnevî, Metafor, Gemi, Deniz, Nuh.

Abstract

The metaphorical/figurative expression method which is used in the main sources of Islam, the Quran and the Sunnah, is also widely used in Sufism which is highlighted with its internal structure and one of inward Islamic sciences. Sufis had the opportunity to more effectively transfer abstract concepts especially part of divine truth and wisdom with this method. Also in this way, they have provided to reach their messages to wider audiences.

One of the metaphors used in Sufi thought is the ship for the purpose as mentioned. The ship has been used often as a symbol of redemption and salvation. The name of Mawlana as a Sufi stands out as he give quite place to such metaphors in his works. In his Masnawî, he compares the walis/saints who have a significant impact in the development of an individual's spiritual to the ark and he compares the damaging public chat to the deluge. Again Mawlana compares the world to the sea and the human to the ship. The ship needs to water/the sea to swim. If the ship has holes, it sinks into the water. If not it easily floats on the water. Also the water makes the ship swim if it is under the ship, if it is in/enters the ship it makes the ship sink. Similarly, the people do not get harmed from worldly goods which do not occupy their hearts. Otherwise, they allow the earth make their inner world sink. Mawlana, elsewhere compares all the bodies of people to the ships which are floating in the sea together. However, he indicates that some people are blind and vessels bump into each other. When Mawlana describes the making holes to the ship of Khidr in the Quran, he says it appears damaging the ship but in fact he expresses it is stability a thousand times and he evaluates the ship as a metaphor here. Mawlana in many similar examples reveals the dangerous points when the human will face in the process of spiritual evolution by using metaphors in a concrete form. Therefore, Mawlana's messages that he wants to give to mankind in Masnawî has been dealt by the metaphor of the ship in this article.

Keywords: Masnawî, Metaphor, Ship, Sea, Noah.

Giriş

Metafor, edebiyatta istiare ve eğretileme anlamlarına gelir. İstiare ise bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanmaktır (TDK, 2005: 988, 1380). Metaforu bilincimizde, gerçekleri canlandıran bir tür benzetme şeklinde tanımlamak da mümkündür. Genel olarak metaforik ifade, bir sözcüğün gerçek anlamlarından (temel ve yan anlamlarından) sıyrılarak, başka bir sözcüğün yerinde kullanılmasıyla meydana gelmektedir. Sözcükler cümle içerisinde ya da en azından başka sözcüklerle öbeleşerek metaforik anlam kazanırlar (Sloane, 2001: 493-495; Nesterova, 2011: 24). Metafor, anlatımı daha anlaşılır ve güçlü kılmak için yapılan edebî bir sanattır. Tasavvuf kültür ve edebiyatında bazı süfîler, ilahî hakikatlerin önemine dikkat çekmek için 'gemi' metaforuna başvurmuşlardır. Bu süfîlerden birisi de, aynı

* Bu makale, Şırnak Üniversitesi'nin 27-29 Eylül 2013 tarihlerinde düzenlediği "Uluslararası Hz. Nuh ve Cudi Dağı Sempozyumu"nda sunulan tebliğin geliştirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı. bekrkole@hotmail.com

zamanda XIII. Asrın en büyük âlim ve şairlerinden olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273)'dir. Mevlânâ, meşhur eseri '*Mesnevî*'de 'gemi' ve buna bağlı olarak 'deniz' ve 'Nuh' metaforlarını kullanarak, birey ve toplumu manevî açıdan sahil-i selamete çıkaracak öğütler vermiştir. Ayrıca bu metotla doğrudan izah edilmesi güç olan, ilahî hakikatler ve ledünnî ilme dair bir kısım hikmetleri daha anlaşılır ve etkili bir şekilde insanlığa aktarmaya çalışmıştır.

'Gemi'nin, manevî kurtuluş ve hakikatlere ulaşmanın bir sembolü olarak kullanılması, Mevlânâ'ya has bir tarz değildir. Birçok mutasavvıf, eserlerinde benzer metaforları kullanmıştır. Örneğin; onun çağdaşı bazı sûfilerde de, '*Mesnevî*'de olduğu gibi çok yoğun bir şekilde olmasa da, benzeri söylemler mevcuttur. Bunlardan Necmeddin-i Kübrâ (ö. 618/1221), şeriati gemiye, tarikati denize, hakikati de denizdeki inciye benzettir. Ona göre; inci toplamak isteyen önce gemiye biner, sonra denize açılır, daha sonra da gayesi olan inciyi bulur ve toplar. Bu tertip üzere aramaya çıkmayan kimse aradığı inciyi bulamaz. Kul için ilk önce arayıp bulması vacip olan şey şeriattır. Buradaki şeriattan maksat, gusül, abdest, oruç, namaz ve sair ibadetlerden Allah ve Resûlü'nün emir ve yasaklarıdır. Tarikat, bu emir ve yasaklarda takva üzere bulunma ve bir takım makam ve menzile ulaşarak Allah'a yaklaşma halidir. Hakikat ise maksatlara kavuşma ve O'nun nurunu seyretme halidir (Gümüşhanevî, 2005: 255; Gümüşhanevî, 2002: 267-268). Mevlânâ ile aynı yüzyılda yaşamış olan Yunus Emre (ö. 720/1320) de, gemiyi şeriata; hakikati denize benzetmiş ve güçlü dalgalar karşısında şariat gemisinin sağlam olması gerektiğini vurgulamıştır (Yunus Emre, 2006: 91).

Mevlânâ, '*Mesnevî*'de 'gemi'yi, bazen gerçek ve zahiri anlamlarında kullansa da, çoğunlukla bir metafor olarak ele almıştır. Onun, genel anlamda selameti ve kurtuluşu sembolize eden 'gemi'ye yüklediği metaforik anlamlar şu başlıklar altında verilebilir.

1. Hz. Peygamber (s.a.s) ve Mürşid-i Kâmil

Mevlânâ, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabını, ümmetin kurtuluş vesilesi olan gemiye teşbih eder. O, bu hususla ilgili "*Biz ve ashabımız, Nuh'un gemisi gibiyiz ki her kim bizim gemimize sarılırsa kurtulur.*"¹ şeklindeki hadisi naklederek, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının, zamanın zulüm ve cehalet tufanında gemi gibi olduğunu vurgular (Mevlânâ, 2011: IV, b. 12993-12994). *Mesnevî*'nin bir başka yerinde ise mana denizinin kaptanı gördüğü Hz. Muhammed (s.a.s.)'i, ikinci bir Nuh gibi, insanlığın manevî kurtuluşunun vesilesi kabul eder. Mesnevî şârihlerinden Ahmed Avni Konuk'a göre; Allah, Hz. Nuh'a, tufan dolu maddi sulara nasıl gemicilik yaptırdıysa, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e de, ilm-i ledün denizinde ikinci Nuh gibi, insanları zulüm tufanlarında helak olmaktan kurtarmak suretiyle mecazî anlamda gemicilik yaptırmaktadır. Zira akıllı kimseler için, özellikle de tehlikelerle dolu olan deniz yolunda böyle bir kılavuz oldukça lüzumludur (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13893-13894; Konuk, 2011: VII, 420-421). Üstelik şeytan ve avenesinin, hakikati gösteriyorum diye kaptanlık iddiasında bulunarak birçok insanı doğru yolundan şaşırttığı bir ortamda kılavuzluğun gerekliliği daha çok ortaya çıkmaktadır (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13895; Konuk, 2011: VII, 421). Bundan dolayı Allah, Peygamber (s.a.s.)'ine "*Sen vaktin Hızır'ı ve her geminin imdadına koşan kaptanımsın. Artık İsa (a.s.) gibi yalnız yürümeyi bırak!*" (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13896) demektedir. Bu beyitte, Hızır (a.s.) gibi ledünnî ilimlerin feyiz kaynağı olan Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, varlık deryasında, tabiat ve nefsanîyet fırtınaları arasında yüzen her bir beşer gemisinin yardımcısı olduğu vurgulanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Biz, seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik...*" (34. Sebe: 28) âyetinin gereği olarak bütün beşerin selameti için gönderilmiştir. Bunun için de, Hz. İsa (a.s.) gibi uzleti ve tenhaya çekilmeyi tercih etmemelidir (Konuk, 2011: VII, 421- 422).

Mevlânâ, bahsi geçen "*Biz ve ashabımız, Nuh'un gemisi gibiyiz...*" hadisini yorumlarken, bir şeyhe tutunanların da Hz. Peygamber (s.a.s.)'e tutunup kurtulanlar gibi olduğuna işaret eder. Zira tam bir sadakat ile kâmil bir şeyhe sarılan Hak yolcusu/sâlik, gece ve gündüz yürüten gemi içindeki bir kimse gibi, Hak yolunda seyr ü seferdedir, fakat kendisinin mesafe kat ettiğinden haberi yoktur. Mevlânâ, Hak yolcusunu koruyan bu şeyhi, can bağışlayıcı olarak nitelendirir. Konuk'a göre; böyle denmesinin sebebi şeyhin, Hak yolcusunun hayvanî ruhunun altında zebun ve mağlup olan insanî ruhunu faaliyete geçirmesidir (Konuk, 2011: VII, 169- 170). Bundan dolayı Mevlânâ, Hak yolunda güvenle yürümek için kâmil bir yol göstericinin varlığını gerekli görür. Ayrıca "*Ey sâlik; gemiye bin ve orada ayağını toplayıp otur ki, can sevgilisine giden can gibi oturduğun yerde yürüye dur.*" (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13012) diyerek, Hak yolcusunun hakikat şehrine olan seferinde, gemi mesabesinde gördüğü kâmil şeyhin himayesinde iken ayağını toparlamasını, yani terakki için oraya buraya başvurmaktan vazgeçmesini tavsiye eder (Konuk, 2011: VII, 175). Böylece denebilir ki; gemi, üzerindeki hareketsiz bir yolcuyu nasıl uzak mesafelere götürüyorsa, şeyhi de müridini, sadakati ölçüsünde, yüksek manevî makamlara taşır.

¹ Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ehl-i beytini gemiye teşbih ettiği hadis bazı kaynaklarda şu şekilde de geçer: "*Ehl-i Beytim Nuh'un gemisi gibidir; ona binen kurtulur; geri kalan boğulur.*" Bkz. Taberânî (tsz). *el-Mu'cemu'l-kebir*, Kahire: Mektebetü İbn-i Teymiyye, hadis no: 2636- 2638, III, s. 37- 38; Hâkim (1997). *el-Müstedrek ale's-sahihayn*, Ma'rifetü's-sahabe, 31, Kahire: Dâru'l-haremeyn, hadis no: 4783, III, s. 177.

Mevlânâ, *Mesnevî*'deki diğer bir metaforik söyleminde, insan-ı kâmil de dahil olmak üzere bütün insanları bir gemiye benzetir. Buna göre; kişinin doğru yolu bulabilmesi için, kendi gemisini bırakıp mürşid-i kâmilin gemisine binmesini veya gemisini onun gemisine bağlamasını gerekli görür (Mevlânâ, 2011: VI, b. 24515). Söz konusu eserin başka bir yerinde ise velilerin de yol gösterici olma hususiyetlerinden dolayı 'Nuh' ve 'gemici' olarak tanınmasını; bunun yanında, halkın sohbetinin de tufan kabul edilmesini öğütler (Konuk, 2011: XII, 105). Ancak bir kısım insanların belalarla karşılaşmadığı sürece bu kurtuluş vesilelerini aklına bile getirmediklerinden yakını. O, bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirir:

"Can verme zamanı ve ölüm gelip çatinca ah edersin, o vakit hurkanı ve çarığı ararsın.

Fakat çirkinlik denizinde boğulacak hale gelmedikçe, sığınacak yer bulunmadıkça,

Hakikat gemisine binmek aklının ucuna bile gelmez. Çarığı ve pöstekeyi görmezsin bile

Fakat yokluk denizine daldın da aciz kaldın mı, sevgi davasına düşer 'Rabbimiz, nefsimize zulmettik' (7. A'râf: 23) demeye koyulursun." (Mevlânâ, 2011: V, b. 18128-18131)

Yine *Mesnevî*'nin bir başka yerinde de insanlar gemiye; insan-ı kâmil ise denizdeki suya benzetilir:

"Yahut denizdeki elsiz ayaksız bir gemiyi, hamal gibi başında taşır.

Suda yüzbinlerce ilaç mevcuttur. Çünkü bütün ilaçlar, onun feyziyle yetişir." (Mevlânâ, 2011: V, b. 16416-16417)

Buna göre; su, tutmak için eli ve yürümek için ayağı olmayan gemileri, nasıl bir hamal gibi başının üstünde tutup taşıyorsa, insan-ı kâmil de, hakikati tutmak ve Hak yolunda yürümekten aciz olan ruh ve akılları, deniz mesabesinde olan kendi kudsi ruhunun üzerinde öylece taşımaktadır. Ayrıca insan-ı kâmilin âb-ı hayat gibi olan canında, suda olduğu gibi, insanlığın manevi hastalıklarına çare olacak birçok ilaç gizlidir (Konuk, 2011: IX, 82-83).

Mevlânâ, Nuh (a.s.)'ın oğlu Kenan'ı tufandan kurtarmak için gemiye davet edişini² *Mesnevî*'sinde ibretlik bir kıssa olarak ele alır. Özellikle de bu davete Kenan'ın "*Ben düşman olan Nuh'un gemisini istemem*" demesi ve kendi gücüne güvenip yüzmeyi tercih etmesi üzerinden metaforik anlamlar çıkartır. Örneğin; Hz. Nuh'u tasavvuf geleneğindeki mürşid-i kâmile teşbih ederken; Kenan'ı ise kendi akıl ve zekâsına itimat ederek mürşid-i kâmile muhalefet eden kimseye benzetir (Konuk, 2011: V, 350). Mevlânâ, bu durumu şöyle ifade eder:

"Dağlara benzeyen akıllar, vehim denizlerinde, hayal girdaplarında gark olur,

Bu kötülük tufanı, dağları bile aşarken, Nuh'un gemisine binenlerden başka kim eman bulur?...

Yüz binlerce koskocaman gemi, vehim denizinde paramparça olmuştur.

Bunların en aşağısı, akıllı filozof Firavun'dur. Onun ayı da vehim burcunda husufa uğramış, tutulmuştur." (Mevlânâ, 2011: V, b. 18815-18816, 18820-18821)

Bu beyitlerde, dağlar gibi olan yüksek akılların vehim ve hayal tufanından dolayı nasıl rezil oldukları anlatılmaktadır. Ayrıca Nuh'un gemisi mesabesinde olan enbiya ve evliyanın yolunun dışında bir kurtuluşun olmadığı vurgulanmaktadır (Konuk, 2011: X, 181). Zira bu âlemde birçok heybetli ve kendilerinden korkulan kudretli kişi, vehim deryasındaki hayal tufanına tutulup parça parça olmuştur. O heybetli ve korkunç gemilerin en aşağısı idare-i saltanatında çevik ve filozof olan Firavun'dur. Onun ay gibi olan aklı, vehme mensup olan burçta tutulmuş ve vehim karanlığında aklının nuruna galip gelmiştir (Konuk, 2011: X, 182-183).

Mevlânâ'ya göre yüzmek zorunda olduğumuz, sıradan bir ırmak değil; büyük bir deryadır. Dolayısıyla kurtulmak isteyen kişi, kibir ve kinini bırakıp, kendi akıl ve idrakiyle yüzmek yerine, kurtuluş gemisi yerinde olan kâmil bir mürşidin terbiyesine nefsini teslim etmelidir. Nuh (a.s.)'ın iman etmeyen oğlu Kenan gibi gemiye girmekten kaçınmamalıdır. Çünkü zeki olan nefsi, '*dağa çıkar, kurtulursun, su oraya çıkamaz*', diye onu aldatmıştı (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13847; Konuk, 2011: VII, 404). Mevlânâ, Kenan'ın aklına güvenerek ve babası Hz. Nuh'a minnet etmekten kaçınarak düştüğü vahim duruma üzüntüsünü şöyle dile getirir:

"Keşke o Kenan yüzmeye öğrenmemiş olsaydı da, Nuh'a ve gemisine minnet etse ve gözünü dikseydi.

Keşke o küçük çocuklar gibi cahil olaydı da, onların analarının eteklerini yakaladıkları gibi, Kenan da babasının lütuf ve keremine sığınsa idi.

Yahut da nakli ilimlerle az dolmuş -yani öğrenmemiş ve ona mağrur olmamış- bulunsaydı da bir veliden 'vahy-i Hak' ilmini kapsaydı

Böyle bir nura karşı önüne kitap alıp onunla meşgul olursan, ilhama mazhar olmuş ruhun seni azarlar.

Zamanın kutbu olan insan-ı kâmilin kelimasına karşı naklî ilmi, su varken teyemmüm etmek gibi bil.

² Bu husus, Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılır: "*Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nuh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, "Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcularla birlikte olma" diye seslendi. O, "Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım" dedi. Nuh, "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu."* (Hud. 11: 42-43). Mevlânâ, Kenan'ın babası Hz. Nuh'un nasihatlerini dinlemeyişini ön plana alarak bu kıssaya *Mesnevî*'sinde uzunca yer verir (Mevlânâ, 2011: III, b. 9010-9063).

Ey sâlik; kendini ebleh kıl ve bir insan-ı kâmile tabi olup, onun izinde yürü. Kurtulmayı ancak bu eblehliğin sayesinde bulursun." (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13851- 13855)

Buna göre; bazen çok bilgi, insanın hakikate ulaşmasında bir engel oluşturabilmektedir. Bundan dolayı insanın, gerçek bir yol gösterici karşısında, bildiklerini bir kenara bırakıp, büyülenmeden cahil bir çocuk gibi acizliğini ortaya koyması ve ona teslim olması, kurtuluşu için önemli bir adımdır.

Kişinin kendi yetenek ve gayretlerine güvenerek, ruha mahsus olan denizde yüzmeye çalışmasının anlamsız olduğunu söyleyen Mevlânâ, çare olarak, o denizdeki Nuh'un gemisine binmeyi, yani Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun yolundan giden müşidlere sarılmayı gösterir. O, bu hususu şöyle ifade eder:

"O Sultanu'l-Enbiya (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: 'Küllde gemi benim,

Yahut o selamet gemisi, benim can gözüme varis ve makamıma halife olan zattır.

Biz Muhammedîler, o denizde Nuh'un gemisi gibiyiz. Ey yiğit, sakın o gemiden yüz çevirip ayrılma!

Hazret-i Nuh'un müşrik olarak boğulan oğlu Kenan gibi, dağa çıkar da kurtulurum deme. Kur'an'dan 'lâ âsime'l-yeome'³ âyetini işit.

Gözündeki gafler bağından dolayı, bu gemi sana alçak, fikir dağı ise çok yüksek görünüyor." (Mevlânâ, 2011: IV, b. 15734-15739)

Konuk'a göre bu beyitlerde Mevlânâ, ruha mahsus bir deniz olan gayb âleminde nazar-ı fikrî ile yapılan yüzücülüğün hiç olduğunu ifade etmektedir. Zira orada Hz. Nuh (a.s.)'in gemisi mesabesinde olan ilahî şeriata ve nebevî sünnete sarılmaktan başka bir çare yoktur. Zaten Hz. Peygamber (s.a.s.) de hadislerinde *"Bu derya-yıküll içinde gemi benim"* buyurmuştur. Burada *'derya-yıküll'*den kasıt, varlığın şeriat, tarikat, hakikat ve marifet gibi bütün kemal mertebeleridir. Hz. Peygamber (s.a.s.), kendisini ve varisi olan ulemayı bu deryaları selamet içerisinde kat edecek olan Nuh'un gemisine benzetmiştir (Konuk, 2011: VIII, 472-473). Buna binaen Mevlânâ da: *"Biz deryada Nuh'un gemisiyiz, ta ki ey delikanlı, gemiden yüz çevirmeyesin!"* diyerek kendisini de salahiyet sahibi görür ve Hak yolcularını ve hakikat taliplilerini basiret üzere Hakk'a davet eder. Ayrıca kendisinden de yüz çevrilmemesini isteyerek, Nuh'un oğlu Kenan gibi dağa sığınmak, yani kendi akıl ve fikirlerine uymaktan, onları men eder. Zira bu akıl ve fikirler kişiyi, şeytan, nefis ve tabiat tufanından kurtaramaz (Konuk, 2011: VIII, 473-474). Mevlânâ, bu husustaki uyarılarına şöyle devam eder:

"Sakın ha, bu alçak gördüğün gemiye hor bakma da ona bitişik olan fazl-ı ilahiye nazar et!

Fikir dağının yüksekliğine bakma ki bir dalga onu alt üst eder.

Ey gafil, eğer Kenan gibi isen, sana bunun gibi yüzlerce nasihat versem yine de sözüme inanmazsın.

Kenan'ın kulağı bu sözleri nasıl duyacak? Onları Allah mühürlemiştir." (Mevlânâ, 2011: IV, b. 15740-15743)

Buna göre; kişi, aklını ve fikrini çok yüksek görmeye başlayınca basireti bağlanır ve *'derya-yı küll'*de gemi mesabesinde olan insan-ı kâmilî gözünde alçak ve hakir görmeye başlar. Ancak o kişi, mütevazı olan insan-ı kâmilde bulunan Hakk'ın inayetini fark edemeyip, onu küçük görmekle ciddi hata yapmaktadır. Ayrıca kendi fikir dağının yüksekliğine aldanmakta ve onun bir dalga ile altüst olabileceğini düşünmemektedir. Nitekim birinin kendi görüşüne göre hakikat zannettiği bir hayal, bir tecelli-i kahrî neticesinde hiç hükmüne gelebilir. Bütün bu uyarılardan sonra Mevlânâ, Kenan gibi, kulağında Hakk'ın mührü bulunan kimseler için bu tür nasihatlerin fayda vermeyeceğini ifade eder (Konuk, 2011: VIII, 474-475). Mevlânâ, kendi fikrine fazlasıyla güvenerek, hakikat ve kurtuluş yolundan uzaklaşan filozofları da Kenan'a benzeterek şu uyarılarda bulunur:

"Filozof aklına güvendi, kendisini düşünce ile öldürdü. Bırak koşsun gitsin zaten define onun arkasında kaldı.

Ona koş git de. O ne kadar hızlı koşarsa gönlünden muradından o kadar ayrılır uzaklaşır.

Cenâb-ı Hakk, 'Bizim için savaşın'⁴ diye buyurdu. Ey kararsız kişi, 'bizden uzaklaşmaya çalışın' demedi.

Kenan gibi evde Nuh'tan utandı da o yüksek dağın tepesine çıktı.

Kenan kurtulmak için ne kadar fazla gayret sarfetti ise, dağın üstüne ne kadar çok tırmandı ise, kurtuluştan o kadar çok ayrıldı, o kadar çok uzaklaştı." (Mevlânâ, 2011: VI, b. 22761- 22765)

Buna göre; aslında filozoflar hakikati buluyorum düşüncesiyle koştukça, hakikatten uzaklaşmış oluyor. Çünkü onlar, istekleri Hak ve hakikati bulmak olmasına rağmen, çokluk ve tabiat âlemine teveccüh ederek koşmaktadırlar. Böylece isteklerine arkalarını çevirip koşmuş ve uzaklaşmış oluyorlar.

Mevlânâ, ehlullahın ve onların yollarını, marifetlerini inkâr eden zahir ulemasını da Kenan'a benzetir. Çünkü bunlar da Kenan gibi, Hz. Nuh (a.s.) meşrebinde olan insan-ı kâmile ve onun yoluna tabi olmaktan ar edip kendi enaniyet dağlarının tepesine çıkarlar ve *'bizde de ilim vardır, niçin tabi olalım?'* derler. Sonrasında da, nefsanî sıfatlarının tufanından kurtulamayıp boğulurlar. Kenan, ne kadar kurtulmayı isteyip dağ tarafına gittiyse de kurtuluş yerinden uzaklaşmıştı. Bunun gibi kendilerini beğenen mütekebbir âlim ve

³ Bu ifadede, Hz. Nuh'un oğlu Kenan'a *"Bugün Allah'ın helâk emrinden koruyacak hiçbir kuvvet yoktur. Ancak O'nun merhamet ettiği kurtulur!"* şeklindeki hitabının yer aldığı âyete işaret vardır (Hûd. 11: 43).

⁴ Burada, Kur'an'ın, *"Bizim uğrumuzda gayret gösterip mücâhede edenlere elbette muvaffakiyet yollarımızı gösteririz"* (Ankebût. 29: 69) âyetine işaret edilmektedir.

filozoflar da, kendi bilgilerine aldandıklarından dolayı, enbiyaya ve insan-ı kâmile tabi olmayıp enaniyet dağına iltica etmiş olurlar. Ayrıca çok güvendikleri Kelam, Kıyas ilmi ve Mantık delillerine tabi ilimlerle Hakk'ı ve hakikati bulmak da işlerine yaramaz, mahrumiyet ve hasret içinde kalırlar (Konuk, 2011: XII, 150-151).

2. İnsan, Beden, Ruh ve Kalb

Mevlânâ, gemi metaforunu, bizzat insan için kullandığı gibi, bazen de insanın ruhu, bedeni veya kalbi için de kullanır. Özellikle Hz. Nuh ve Hz. Musa kıssalarını anlatırken, bu tür ifadelerle sıklıkla başvurmuştur.

Mesnevî'de, Hızır (a.s.)'ın gemiyi delme kıssasında gizli olan hikmetler, metaforik bir tarzda şöyle ifade edilir:

"Hızır denizde gemiyi deldi ama bu delişinde yüzlerce sağlamlık var.

O kadar ışıkla, o kadar parlaklıkla Musa'nın vehmi bile perde ardında kaldı; artık tutup da kanatsız uçmaya kalkışma sen." (Gölpınarlı, 1985:I, 67)

Bu beyitleri yorumlayan Konuk'a göre; Hz. Musa (a.s.)'nın Hızır'a müdahalesi, şeriat sahibi bir peygamber olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim şeriat, izafî varlık âlemine mahsus olduğundan, onun nazarı da bu çokluk âleminde cari olan şeriata olmuştur. Dolayısıyla Hz. Musa (a.s.), her ne kadar nübüvvet nur ve hünerine sahip olsa da, Hızır'ın zahirî davranışlarına itiraz etmiştir. Çünkü davranışın batınından ve sırlarından bu nur ve hüner perdelidir. Ayrıca nübüvvet, zahire taalluk eder. Durum böyle olunca, kendisinde bu nur ve hünerin de olmadığı Hak yolcusunun, insan-ı kâmilin davranışlarına itiraz etmesi hiç caiz değildir (Konuk, 2011: I, 158-159).

Hz. Mevlânâ, Hızır'ın gemiyi fâcirlerden kurtarmak için kırdığını nazara vererek, metaforik bir anlatımla geminin kırık olmasının onun kurtuluşuna sebep olduğunu şöyle ifade eder:

"Mademki kırık olan kurtuluyor, sen de kırıl da aczini bil. Emniyet yokluktadır; sen de kibir ve gurura değil, yokluğa meyilet,

İçindeki madende bir parça altın, yahut gümüş bulunan bir dağ, kazma ve küllük darbesiyle parça parça olur." (Mevlânâ, 2011: IV, b. 15146- 15147)

Bu beyitlerde insanı gemiye benzeten Mevlânâ, geminin kırık olmasının onu kurtarması gibi; insanın da kalbi kırık olmasının ve kendini büyük görmeyerek fakrı tercih etmesinin onu kurtuluşa sevk edeceğini belirtir. Nitekim insan fakir olunca, başkalarının eziyetlerinden kurtulur. Şöyle ki; içinde altın ve gümüş madeni olan bir dağ, nasıl ki kazma darbeleriyle parça parça edilirse, aynı şekilde içerisinde enaniyet, kibir ve varlık duygusu olan da, insanların eziyetlerine maruz kalır. Diğer taraftan bu olumsuz vasıflara sahip olmayan kişi de, madensiz dağ gibi, eziyetlerden uzak durmuş olur (Konuk, 2011: VIII, 278-279). Mevlânâ, insanın kendisini kusurlu ve eksik göstermesinin faydalarını, yine gemi metaforuna başvurarak şöyle ele alır:

"Ey muhatap, kendine gel, dudu kuşlarının önündeki şekere benzeme. Zehire benze de ziyandan kurtul.

Yahut Allah ve evliyaullah tarafından takdire mazhar olmak için, kendini dünya köpeklerine murdar gibi göster.

Hızır Aleyhisselam, gemiyi, gâsıbın elinden kurtarmak için sakatlamıştı." (Mevlânâ, 2011: V, b. 16887-16889)

Mevlânâ burada Hak yolcusuna, iç dünyasının zarara uğramaması için, ehl-i dünyanın karşısında hünerlerini gösterip şeker gibi olmak yerine somurtarak sessizce durmayı tavsiye etmektedir. Zira ona göre; insanların önünde böyle durmak, onlara karşı zehir gibi olmaktır. Hızır'ın da gemiyi benzer bir sebeple deldiğini söyleyen Mevlânâ, bu şekilde geminin gaspçılardan kurtulduğunu hatırlatır. Bundan dolayı, ruhun bindiği cisim gemisi de ehl-i dünyaya karşı kusurlu yapılmalı ki, kişinin benliği gasp edilmekten kurtulabilsin (Konuk, 2011: IX, 248-250).

Mevlânâ, insan bedenini canın otağına ve Nuh'un gemisine benzeter (Gölpınarlı, 1985: II, 99). Yine ona göre, insanın gemi gibi olan vücudunun yelkeni inançtır. Yelken olunca, rüzgâr gemiyi uzak yerlere götürür; yelken olmadığı vakit, söz rüzgâr olur (Mevlânâ, 1984: 84). Ancak yelkensiz geminin rüzgârdan istifade edememesi gibi, inançsız bir insan da, sadece sözle maneviyat âlemlerine yol alamaz.

Mevlânâ, insanın bedenini/vücudunu gemiye; ruhunu ise Hz. Nuh'a benzeterken, yine metafor metoduyla, ruhun bineği olarak gördüğü bedeninin önemine şöyle dikkat çeker:

"Tene, ruh başışlamak lütfunda bulunan, onu ruh sahibi eden, gemiyi Nuh'a Burak yapan, Allah'tır,

Ey hakikat nurunu arayan kişi, şunu iyi bil ki Allah dilerse, her şeyi ters çevirir. Geminin huyunu değiştirir de, onu tufan haline sokar.

Ey zavallı, düşünürsen hissedersin ki her anın, seni felakete sürükleyen bir tufan olur, sonra seni kurtarmak için bir gemi kesilir. Seni böylece andan ana, gama, neşeye ulaştırır durur.

Önündeki gemiyi, denizi görmüyorsan, bütün vücudundaki şu ürpermeyi, titreyişi gör." (Mevlânâ, 2011: VI, b. 22613-22616)

Bu beyitlerde, beden ile ruh arasındaki münasebet, gemiyle gemici (Hz. Nuh) arasındaki münasebete teşbih edilmektedir. Tasavvufta, Hak yolunda mesafe alırken, gemicinin gemiyi doğru kontrol etmesi gibi ruhun da bedene hâkimiyeti oldukça önemlidir. Ayrıca gemiyi Nuh için Burak (kurtuluş bineği) yapan Allah, isterse insanın da gemisi konumunda olan bir kısım şeyleri, tufanı haline getirir. Diğer bir söyleyişle lütfunu kahra; kahrını da lütfâ çevirebilir. Bu hususta hakikat nurunu arayanların dikkatli olması gerekir. Bundan dolayı, insanın her bir anı tufan veya gemi olabilmektedir. Allah'ın tufan mesabesinde olan kahrı tecellileri, insanı gama sevk ederken; gemi mesabesinde olan lütuf tecellileri ise sevince ulaştırmaktadır. İnsan, önündeki lütuf gemisini ve kahrı deryasını görmüyorsa bile vücudunun uzuvlarındaki gam ve sevinç belirtilerini görebilir (Konuk, 2011: XII, 101-102).

Mevlânâ, tasavvufi anlayışa göre ricâlü'l-gayb hiyerarşisinin başı olan 'Kutb'un bedenini gemiye; ruhunu ise Hz. Nuh'a teşbih eder: "*Kutbun zayıflığı, ten zayıflığından olur. Ruh zayıflığından olmaz. Dayanaksızlık, çürüklük, gemide olur. Nuh'da olmaz.*" (Mevlânâ, 2011: V, b. 18505-18506). Ahmed Avni Konuk, bu beyitin yorumunda kutubların bedenlerinin çoğunlukla zayıf ve bazı hastalıklarının olması hasebiyle diğer insanlardan farklı olmadığını söyler. Ancak onların ruh-ı şeriflerinin bir aslan gibi olup zayıf cisimlerine galip geldiğini, dolayısıyla zayıf cisimlerinin bundan etkilenmediğini iddia eder. Ayrıca görünüşte, her ne kadar ızdırap içinde oldukları zannedilse de, aslında böyle bir durumda olmadıklarını ifade eder (Konuk, 2011: X, 89-90).

Mevlânâ, insanın kalbini de gemiye teşbih ederek, onun mal ve mülk sevdasından arınması gerektiğini vurgular:

"Geminin içine su dolması, onun batmasına sebep olur. Fakat suyun gemi altında bulunması, ona dayanak teşkil eder.

Malı, mülkü kalbinden çıkarmış olduğu için, Süleyman Aleyhissesalam kendisine 'fakir' dedi." (Mevlânâ, 2011: I, b. 978-979)

Buna göre; geminin içine su girdiğinde, onu nasıl batırır; mal sevgisi de insanın kalbini doldurduğu zaman, onu aynı şekilde batırır. Ancak mal sevgisi, kalbi istila etmez ve o mal ile güzel davranışlar sergilenirse, geminin altındaki suyun gemiyi taşıması ve istenen yere ulaştırması gibi, o kalb de insanı maksudu olan Hakk'a ulaştırır. Örneğin; Hz. Süleyman (a.s.), sahip olduğu büyük saltanat ve mülke rağmen, bu tür şeylerin muhabbetini kalbinden çıkartmış ve kendini fakir görmüştür. Bu nedenle çok mal ve mülkü, geminin altındaki su misali, ona zarar vermemiştir (Konuk, 2011: I, 319).

Mevlânâ, bir başka yerde de insanların bedenlerini gemiye, ruhlarını ise suya/denize benzetirken, bu beden gemilerini hareket ettiren denizi ve o denizin sahibini görmenin önemine değinir:

"Denizi göreceğ göz başkadır, köpüğü gören göz başkadır. Sen köpük gözünü bırak da deniz gözüyle bak.

Gece gündüz dalgaların hareketi denizdendir. Sen köpüğü görürsün de denizi göremezsin. İşte bu şaşılacak şeydir.

Biz insanlar, o denizin tahrikiyle gemiler gibi birbirimize yaklaşır ve uzaklaşırız. Parlak bir suda olduğumuz halde, gözümüz bulanık olduğundan, bizi hareket ettiren denizi görmeyiz.

Ey ceset gemisinde uyumuş olan! Beden gemisini hareket ettiren suyun (yani ruhun) muharrik olduğunu anladın; bir de suyun suyuna (ruhun da muharriki irade-i ilahiyeye) bak!

Suyun bir suyu vardır ki onu sevk eder; ruhun da bir ruhu vardır ki onu çeker çevirir." (Mevlânâ, 2011: III, b. 8973- 8977)

Bu beyitlere göre; insanların kesif olan cisimleri, Hakk'ın latif vücudunda yüzen gemiler gibidir. O'nun hakiki vücudu hafif harekete geçince insanlar birbirine çarpar. Ancak oldukça berrak ve latif bir su içinde bulunulmasına rağmen, bulanık gözler bu deryayı değil, kesif olan gemileri görür. Bu beyitler, cismaniyette boğulan ve ruhtan gafil olanlara hitap etmektedir. Burada suyu görenler, ruhu görmektedirler. Ancak, suyun suyundan yani ruhun ruhundan gafildirler. Ayrıca cisim gemisi içinde yalnız sıfat-ı ruhaniyyeye vakıf olmakla (cisim gemisini harekete geçiren suyu görmekle) birlikte asıl muharrik olanın su olmadığını anlamazlar. Asıl muharrik olan bu su değildir; o, ruhun ruhudur ki bu da Hakk'ın gerçek varlığıdır. Buna göre; gemi durumundaki cisimler, ruh suları üzerinde, ruhlar da Hakk'ın varlığında yüzer (Konuk, 2011: V, 338-339).

Mevlânâ'ya göre; can, mensup olduğu ruhaniyet âlemine kavuşma arzusuyla yanıp tutuştuğunda, bir su kuşu misali, gemi olmadan da yüzüp Hakk'a vasıl olabilir. O, bu durumu şöyle ifade eder:

"Can kendisinin su kuşu olduğunu söylüyor, bu iddiada bulunuyor. Artık o, bela tufanından korkar, feryat eder mi?

Gemi kayalara çarpar parçalanırsa, bundan kaz üzülür mü? Onun gemisi suya ayak basmaktır. Kaz suya girince kendisi bir gemi olur yüzer durur." (Mevlânâ, 2011: VI, b. 24472-24473)

Bu beyitlerde cisim/beden, gemiye; can, su kuşuna; ruhaniyet âlemi de denize benzetilmiştir. Buna göre can, ruhaniyet âlemine mensupluk davası ettiğinden, artık cismanî olan bela tufanından korkup feryat etmez. Su kuşu olan kaz için geminin kırılıp batması, tasalanacak bir durum değildir. Zira onun gemisi, su

üzerinde kendi ayağı olur ve bu şekilde gemisiz olarak denizde yüzer. Bunun gibi, cisim gemisinin kırılmasından ve harap olmasından, su kuşu mesabesinde olan ruh için de üzölmek gerekmez. Onun gemisi, deniz mesabesinde olan ruhaniyet âleminde kendi varlığının ayağı olur (Konuk, 2011: XIII, 60).

Mevlânâ, nefsanî varlığı, Hak yolcusunun ihtiyarî olarak batırması gereken bir gemi olarak görür. Ona göre, yüz arşınlık kovaya, doksan dokuz arşınlık ip sarkıtıldığında kuyunun suyu kovaya dolmadığı gibi; kişinin nefsanî varlık gemisi de en son yükü konmadan batmaz. Bu nefsanî varlık gemisi, şeriat ve tarikatın tekliflerini istiap haddine kadar yüklenebilir. Fakat yine de hakikî varlık deryasında batmaz. Onun bu varlık deryasında batması ancak, son yükü olan *'mevt-i ihtiyarî (nefsin istek ve arzularından fani olmak)*'yi yüklenmekle olur. İşte o zaman Hakk'a vuslat gerçekleşir (Konuk, 2011: XI, 254-255). Bu durum, Mesnevî'de şöyle dile getirilir:

"Ey emir, son ağırlığı da koymadıkça bu gemi batmaz,

Son ağırlığı asıl bil, ne yaparsa o yapar, vesveseler, günahlar, azgınlıklar gemisini o batırır" (Mevlânâ, 2011: VI, b. 21131-21132)

Mevlânâ'ya göre; nefsin varlık gemisine konulacak son yüklerden birisi de, büyüklere bal; küçüklere süt olarak tanımladığı aşktır (Mevlânâ, 2011: VI, b. 24407). Konuk'a göre burada büyüklere kastedilen, fena-fillah mertebesinde olan zatlardır ki aşk onlar için bal gibi lezizdir. Bu lezzet, onları beka-billah mertebesine getirir. Çocuklardan maksat da, henüz suret kaydından kurtulamamış olan Hak yolcularıdır. Aşk onlar için de süt mesabesinde olup ruhlarını gıdalandırır ve onları suretten geçirerek fena-fillah mertebesine getirir. Dolayısıyla aşk, her nefsanî varlık gemisi için son yük olup onları hakikî varlık deryasına gark eder (Konuk, 2011: XIII, 38).

3. Selamet ve Kurtuluş

Mevlânâ, kurtuluş ve selameti gemiye; felaketi ise gemiyi batırmaya çalışan girdap ve tufana teşbih etmektedir (Mevlânâ, 2011: II, b. 6736-6737). Ona göre, Allah'ın Hz. Nuh ve inananları gemiye bindirip kurtarması, o gemiye binenler için olduğu gibi, bütün insanlık için de yapılmış büyük bir lütuftur. O, Allah'ın bu lütfunu şöyle hatırlatır:

"Sizi, Nuh'un gemisinde ve dedelerinizin sulbünde muhafaza eylemek suretiyle bir sabah ettiğim lütfu hatırlayın.

Sizin aslınıza ve atalarınıza o zaman tufan dalgalarından eman verdim.

Ateş tabiatlı tufan suyu o zemini kaplamıştı. Onun dalgası dağın tepesini kapıyordu.

Ben sizi o vakit ceddinizin ceddinin ceddî, yani en uzak dedelerinizin vücudunda muhafaza eyledim ve reddetmedim." (Mevlânâ, 2011: III, b. 8064-8067)

Mevlânâ, Allah'ın Nuh tufanında insanlığın geçmiş ecdadını gemide korumakla, bugünkü nesilleri de koruduğunu, dolayısıyla bunun bütün insanlık için bir lütuftu olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı insan, ilahî emirlere karşı gelen vefasızların sohbetinde nefsin ve nefesini israf edip kendini onlara kurban etmemelidir. Zira insanın böyle davranması, yani Allah'ın değil de onların lütuftu ve servetlerine itimat etmesi, Allah'a karşı bir sû-i zandır (Konuk, 2011: V, 101-102).

Mesnevî'de, geminin metaforik olarak ele alındığı kıssalardan birisi de, Dekûkî adlı bir dervişle ilgilidir. Buna göre; Dekûkî, sahilde namaz kıldırırken batacak olan bir gemiden feryatlar işitir ve ansızın deniz tarafına baktığında, dalgalar arasında kaza ve belaya maruz kalmış bir gemi görür. Bu gemidekiler, gece karanlığı, kara bulutlar ve büyük dalgalar gibi üç ciddi tehlikeyle mücadele etmekte ve batmak korkusu içinde çırpınmaktadırlar. Bundan dolayı, helak olmamak için kâfir-dinsiz hep beraber muttaki kesilerek ihlaslı bir şekilde Allah'a dua ve yakarıştta bulunurlar. Bu durumu gören Dekûkî, merhamete gelir ve onlar için *"Hoş selametle tekrar onları sahile götür, ey eli denize ve karaya erişmiş"* şeklinde gözyaşı dökerek dua eder. Onun dua ve şefaati üzerine gemi batmaktan kurtulur. Ancak gemidekiler sahile çıktıktan sonra kendi gayretleriyle kurtuldukları zannına kapılırlar. Bu husus Kur'ân'da şöyle geçer: *"Gemiye bindikleri zaman dini Allah'a has kılarak O'na dua ederler. Onları kurtarıp karaya çıkardığı zaman ise bir de bakarsın ki, Allah'a ortak koşuyorlar."* (29. Ankebût: 65).

Mevlânâ, bir kısım insanların, gemi mesabesinde olan Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun sünnetine tabi olan Allah dostlarının davetlerine icabet etmemesini ve ancak ölüm gibi çirkin bir dalga geldiğinde onların kıymetini anlamalarını eleştirir. Ayrıca bunların, ancak ciddi bir sıkıntıyla baş başa kaldıklarında hatalarını fark ettiklerini ve *"Ey Rabbimiz biz nefsimize zulmettik!"* (7. A'râf: 23) zikrini kendilerine vird-i zeban ettiklerini belirtir (Konuk, 2011: IX, 624-625).

4. İlahî Aşk

Mevlânâ, ilahî aşkı da, ümmetin seçkinleri için kurtarıcı bir gemi olarak görür. Ona göre ilahî aşk, öyle bir gemidir ki, içinde bulunanların afettede olması nadir; kurtulması ise çok yüksektir bir ihtimaldir (Mevlânâ, 2011: IV, b. 13844). Aşk, maşukunun muradı önünde, kendi muradından geçmesini gerektirir. Meydanda iki irade kalmadığı zaman da çekişme olmaz. Dolayısıyla hakikat deryasında ilahî aşk, Hakk'ın has kulları için bir gemi olur ve bu aşk gemisi içinde afet az olur. Yani ilahî aşkın yoğun bulunduğu fena-

fillah makamında takılan az olur; çoğu bu makamdan sonra beka-billah mertebesine vasıl olup, insan-ı kâmil olur (Konuk, 2011: VII, 404).

Mevlânâ, bir başka yerde de, halkın cisimlerini gemilere, aşkı da gözle görünmeyen bir ejderhaya benzetir ve aşkın boğazının bir ejderha haline gelerek insanların akıllarını kapıp gönüllerini yuttuğunu ifade eder (Konuk, 2011: XI, 214-215).

5. Şerli İnsanlar

Mevlânâ, *Mesnevî*'sinde 'gemi' metaforuna, genel kullanımın dışında, münkirlerin vücudu için de başvurur. Peygamberlerin ve velilerin kıymetini belirtmek için ise denizdeki 'inci' benzetmesine başvurarak, "İnci denizdeki gemiden ne şeref bulur? Hususiyle gübre doldurulmuş bir gemiden!" (Mevlânâ, 2011: III, b. 10434) ifadesini kullanır. Mesnevî'yi şerh eden Konuk'a göre; 'inci denizi'nden kastedilen, enbiya ve evliyanın vücududur. 'Necaset yüklü gemi'den kastedilen ise münkirlerin vücududur. Buna göre, inci sahibi olan deniz, gemiyi de hareket ettiren dalgalar ve suların tasarrufuna sahip olduğu için, o gemiden ve onun hareketlerinden dolayı bir şeref bulmaz. Benzer şekilde, marifet ve hakikat incilerinin deryası olan enbiya ve evliya da, insanların üzerindeki riyasetleri ve tasarrufları sebebiyle, onlardan hiçbir şeref kazanmış olmaz. Özellikle münkirler gibi yükleri gübreden ve necasetten olan bir gemi olursa, böyle bir şereften hiç bahsedilemez (Konuk, 2011: VI, 100).

Mevlânâ, şu ifadelerinde ise akıllı başında olmayan şerli insanları demirsiz/çapasız bir gemiye benzetir:

"Şer adamı, demirsiz gemi geldi, zira eğri havadan hazer bulmaz.

Akıl demiri, akıl için emandır; âkilerden bir demir dilen." (Konuk, 2011: VI, 508)

Bu beyitleri göre; şerre meyilli bir kimse, demir atmayan bir gemiye benzer. Demir atmayan bir gemi ise her türlü muhalif rüzgârdan harekete geçer ve muhalif havadan korkusu olmaz. İnsan vücudu da, bu âlem-i şehadet deryasında bir gemiye benzetildiğinde, akıl da o geminin demirine benzer. Akıl demiri, vücut gemisini muhalif rüzgârlara tabi olmaktan korur. Dolayısıyla şerre meyiletmemek için akıllardan, geminin demiri mesabesinde olan akıl almak gerekir (Konuk, 2011: VI, 508).

Sonuç

Tasavvufta 'gemi', bir metafor olarak kullanıldığında, genel anlamda manevî kurtuluş ve selameti sembolize etmektedir. Bazı sûfiler, bir kısım ilahî hakikatlerin ve ledünnî ilme dair hikmetlerin önemine dikkat çekmek için bu metafora başvurmuşlardır.

Önemli İslâm âlim ve sûfilerinden olan Mevlânâ, meşhur eseri '*Mesnevî*'de gemi metaforunu oldukça etkin ve yaygın bir şekilde kullanmıştır. Bu hususta, "Biz ve ashabımız, Nuh'un gemisi gibiyiz ki her kim bizim gemimize sarılırsa kurtulur." hadisininden ilham alan Mevlânâ, öncelikle Hz. Peygamber (s.a.s.)'i, kendisine sığınan bütün ümmeti için, zulüm ve cehalet tufanından kurtaran bir gemi ve bu geminin kaptanı olarak ifade etmiştir.

Mevlânâ, Hz. Peygamber (s.a.s.) gibi, O'na tabi olan kâmil müşidleri ve velileri de selamete çıkararak bir gemi olarak yorumlamış ve Hak yolda yürümek için bu tür yol göstericilerinin gerekli olduğunu savunmuştur. Mevlânâ, tasavvufî eğitim sürecinde önemli bir yeri olan müşid-i kâmil Hz. Nuh'un gemisine teşbih ederken; müşid-i kâmile muhalefet eden ve onu küçümseyen kimseyi de kendi akıl ve zekâsına itimat ederek babası Hz. Nuh (a.s.)'a karşı gelen Kenan'a benzetir. Bundan dolayı kişinin kendi yetenek ve gayretlerine güvenerek, ruha mahsus olan denizde yüzmeye çalışmasının anlamsız olduğunu söyler. Böyle bir yanlışa düşmemek için de, o denizdeki Nuh'un gemisine binmek; diğer bir ifadeyle, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun yolundan giden müşidlere sarılmak gerektiğini söyler. Özellikle aklına ve bilgisine çok güvenen bir kısım filozof ve zahir ulemasının yaptığı gibi, kâmil müşidi küçük görmenin ve onun yanındaki ilahî inayeti fark etmemenin, gafletten ve basiretsizlikten kaynaklanan ciddi bir hata olduğunu belirtir.

Mevlânâ, *Mesnevî*'de 'gemi' metaforunu kullanırken, çok çeşitli benzetmelerde bulunmuştur. Bu bağlamda 'gemi' ile bazen bir insanı kastettiği gibi, bazen de onun beden, ruh veya kalbini söz konusu etmiştir. Örneğin; Hızır (a.s.)'ın gemiyi delişindeki hikmetleri anlatırken, gemiyi insanın kalbine benzetmiştir. Buna göre; geminin kırık olmasının onu kurtarması gibi; insanın da kalbi kırık olmasının ve kendini büyük görmeyerek fakrı tercih etmesinin onu kurtuluşa sevk edeceğini belirtmiştir. Yine kalbi, gemiye benzettiği başka bir yerde de, geminin içine giren suyun onu batırması gibi; mal sevgisinin de insanın kalbini doldurduğunda, onu manevî açıdan batıracağını ifade etmiştir. Ancak mal sevgisinin istila etmediği bir kalbin, geminin altındaki suyun gemiyi taşıması gibi, insanı maksudu olan Hakk'a ulaştıracağı görüşünü savunmuştur.

Mesnevî'de, ilahî aşkın da, hakikat deryasında ümmetin seçkinleri için kurtarıcı bir gemi olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu durumda ilahî aşk, içinde bulunanların afettede olması nadir; kurtulma ihtimali ise çok yüksek olan bir gemi olarak tarif edilmektedir.

Mevlânâ, 'gemi' metaforunu zikredilen kullanımların dışında, şerli insanlar ve nefsanî varlık için olumsuz bir manada kullanmıştır. Bunlardan şerli insanları, necaset yüklü bir gemiye benzetirken, peygamber ve velileri de denizdeki incilere benzetmiştir. Böylece inci gibi olan insanların, gübre gemisi gibi olan şerli insanlardan bir şeref bulamayacağı mesajını vermiştir. Bunun yanında nefsanî varlığı, Hak yolcusunun ihtiyarî olarak batırması gereken bir gemi olarak görmüştür. Bu gemiyi batıracak son yükün ise nefsin arzularından fani olması anlamına gelen '*mevî-i ihtiyarî*' olduğunu belirtmiştir.

Kısaca; Mevlânâ, insanlığın manevî kurtuluşuna dair oldukça önemli mesajlar verirken, 'gemi' ve buna bağlı olarak 'Hz. Nuh', 'deniz' ve 'tufan' gibi metaforları çeşitli tarzlarda ve oldukça etkin bir şekilde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1985). *Mesnevî ve Şerhi*, İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed en-Nakşibendî el-Hâlidî (2005). *Câmiu'l-usûl (Veliler ve Tarikatlarda Usûl)*, çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- GÜMÜŞHANEVÎ, Ahmed en-Nakşibendî el-Hâlidî (2002). *Rûhu'l-ârifîn*, çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları.
- HÂKİM, Ebu Abdillâh en-Nisâbüri (1997). *el-Müstedrek ale's-sahihayn, Ma'rifetü's-sahabe*, 31, Kahire: Dâru'l-harameyn.
- KOMİSYON, (2005). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KONUK, Ahmed Avni (2011). *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, haz. Selçuk Eraydın vd., İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- MEVLÂNÂ, Celâleddin-i Rûmî (2011). *Mesnevî*, çev. Tâhirü'l-Mevlevî, İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- MEVLÂNÂ, Celâleddin-i Rûmî (1984). *Fihî Mâ Fih*, çev. Ahmed Avni Konuk, İstanbul: İz Yayıncılık.
- NESTEROVA, Svitlana (2011). *Mevlânâ'nın 'Mesnevî' İsimli Eserinde Metaforik Anlatımın Metafizik Boyutu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SLOANE, Thomas O. (2001). *Encyclopedia of Rhetoric*, Oxford Un. Pr.
- TABERÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (tsz.). *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdi Abdulmecîd es-Selefi, Kahire: Mektebetü İbn-i Teymiyye.
- YUNUS EMRE (2006). *Divan*, haz. Burhan Toprak, İstanbul: Odunpazarı Belediyesi Yayınları.